NAUKI SPOŁECZNE

SOCIAL SCIENCES

1(7)•2013

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redaktor Wydawnictwa: Joanna Szynal

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: K. Halina Kocur

Łamanie: Małgorzata Czupryńska

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities http://cejsh.icm.edu.pl,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiejkolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2013

ISSN 2080-6019

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM
Nakład: 200 egz.

Spis treści

Zbigniew Antczak, Zagadnienie wiedzy w kontekście organizacji (w ujęciu epistemologiczno-semantycznym) 7
Łukasz Haromszeki, Piotr Jarco, Socjopsychologiczne mechanizmy kształtowania rzeczywistości organizacyjnej 28
Sylwia Przytuła, Mobilność międzynarodowa polskich menedżerów 40
Sławomir Wysocki, Reguły wywierania wpływu − badanie menedżerów w organizacji 61
Katarzyna Piwowar-Sulej, Kierownik projektu − charakterystyka profesji 79
Zofia Hasińska, Ewa Tracz, Rola uniwersytetów trzeciego wieku w aktywnym starzeniu się 91
Marcin Garbat, Bariery aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością w opinii pracodawców z Zielonej Góry i okolic 103
Janusz Łukaszyński, Inkontrologiczna koncepcja wzajemności 112
Agata Augustyn, Wałbrzyski Park Wielokulturowy Stara Kopalnia jako przykład ochrony górniczego dziedzictwa poprzemysłowego 132
Adam Czmuchowski, Historia i współczesność na szlaku zabytków techniki Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego ze szczególnym uwzględnieniem „Koncepcji Otwartego Muzeum Przemysłu w Samsonowie” 147

Summaries

Zbigniew Antczak, Problems of knowledge in the context of organization (from epistemological and semantic perspective) 27
Łukasz Haromszeki, Piotr Jarco, Socio-psychological mechanisms of shaping organizational reality 39
Sylwia Przytuła, International mobility of Polish managers 60
Sławomir Wysocki, Rules of exerting influence − research of managers in organization 78
Katarzyna Piwowar-Sulej, Profession of Project Manager 90
Zofia Hasińska, Ewa Tracz, Universities of the Third Age and their role in the active aging process 102
Marcin Garbat, The barriers of professional activation of people with disabilities in the opinion of the employers from Zielona Góra and its vicinity 111
Janusz Łukaszyński, Incontrological concept of reciprocity 131
Agata Augustyn, Wałbrzych Multicultural Park of Old Mine – on the preservation of mining heritage of postindustrial city 146
Adam Czmuchowski, The history and present times on technology monuments track of Old Polish Industrial District with particular focus on the „Concept of Open Industry Museum in Samsonow” 165

NAUKI SPOŁECZNE SOCIAL SCIENCES 1(7) · 2013

ISSN 2080-6019

Zofia Hasińska, Ewa Tracz
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ROLA UNIWERSYTETÓW TRZECIEGO WIEKU W AKTYWNYM STARZENIU SIĘ

Streszczenie: W niniejszym artykule przedstawiono wyniki badań na temat kształcenia ustawicznego osób starszych w uniwersytetach trzeciego wieku. Celem badań było dokonanie oceny form i metod oraz efektów działania tych instytucji w kontekście wpływu na aktywność w wieku starszym. Jako studium przypadku posłużył Uniwersytet Trzeciego Wieku w Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu. Instytucja ta proponuje seniorom różne formy aktywności fizycznej, umysłowej i społecznej. Poprzez zdobywanie wiedzy z różnych dziedzin, kształtowanie przydatnych umiejętności, zajęcia ruchowe, rozwijanie zainteresowań oraz nawiązywanie kontaktów społecznych seniorzy mają tutaj możliwości wszechstronnego rozwoju. Jednocześnie sylwetkę słuchacza UTW wyróżnia wiele pozytywnych cech osobowych oraz postaw i zachowań sprzyjających aktywnemu starzeniu się.

Słowa kluczowe: aktywne starzenie się, kształcenie ustawiczne osób starszych, uniwersytet trzeciego wieku.

1. Wstęp

Starzenie się pociąga za sobą ograniczenia różnej natury. Niektóre z nich znajdują swoje odzwierciedlenie w stereotypach, ale wiele stereotypów jest związanych z błędnymi przekonaniami na temat starości, szczególnie tymi związanymi z umiejętnością uczenia się i rozwoju ludzi starszych. Teorie aktywności, wycofania się czy gerotranscedencji nie wykluczają możliwości rozwoju człowieka w późnej dorosłości. Maleje aktywność zewnętrzna człowieka, ale nie eliminuje to aktywności wewnętrznej, która ją stopniowo zastępuje. Człowiek może więc nie tylko przystosowywać się skutecznie do nowych warunków, jakie niesie ze sobą starość, i podtrzymać dobrą jakość życia, ale ma też w tym okresie niepowtarzalną szansę dalszego rozwoju duchowego[1], a aktywność wewnętrzna i doświadczenia duchowe są równie ważne dla szczęśliwego życia, jak wspomniana aktywność zewnętrzna[2]. Wskazuje się, że rozwój człowieka dorosłego może przebiegać na drodze zarówno szerokich przemian osobowości, jak

[1] M. Straś-Romanowska., *Starzenie się jako kontekst rozwoju duchowego człowieka*, [w:] *Ludzie starsi w trzecim tysiącleciu. Szanse – nadzieje – potrzeby*, red. W. Wnuk, wyd. Uniwersytet Trzeciego Wieku w Uniwersytecie Wrocławskim, Wrocław 2002, s. 22-23.

[2] J. Halicki, *Starość: między socjalizacją a samoświadomością*, [w:] *Uniwersalne problemy andragogiki i gerontologii*, red. E. Dubas, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s.165.

i wąsko profilowanej działalności[3]. Człowiek może więc uczyć się skutecznie przez całe życie. Natomiast przyczyn zmniejszania się zdolności uczenia się nie należy szukać wyłącznie w samym wieku, ale przede wszystkim w ogólnym stanie zdrowia i energii, które z biegiem lat stopniowo się pogarszają, w spadku zainteresowania nauką, a zwłaszcza w braku sposobności do ćwiczenia tej zdolności[4].

Postawy wobec własnego starzenia się są różne. Także psychologiczny i społeczny wymiar starzenia się człowieka nie układają się w jeden wzorzec. Owo zróżnicowanie wynika z wielu czynników, m.in. biografii i odmiennych doświadczeń tworzących osobowość człowieka. Procesy starzenia się przebiegają na wielu płaszczyznach i są dalece zindywidualizowane[5]. Rozwój człowieka dotyczący obszaru psychofizycznego, intelektualnego, społecznego i duchowego współwystępuje z rozwojem jego historii, która z wiekiem staje się coraz bardziej złożona. Zróżnicowanie ludzi starszych potwierdzają także badania demograficzne[6]. Dlatego też u osób starszych w odmiennym czasie mogą pojawić się trudności z nauką. Wiek nie łączy się jednak z gorszymi wynikami, ale z wolniejszym przyswajaniem i utrwalaniem wiedzy. Pogarszanie się z wiekiem procesu rozpoznawania jest też mniejsze niż pogarszanie procesu przypominania sobie. Starsze osoby mają zazwyczaj mniejszą motywację do nauki[7]. Choć na tę sytuację może wpływać nie tylko sam wiek, ale także wzorce i normy społeczne, przekonania danej osoby, dostępność różnych form rozwijania własnej wiedzy i umiejętności. Wraz z upływem czasu można także zauważyć postępujące pogarszanie się jakości rozumowania, związane z ogólnym spowolnieniem poznawczym (ale tylko w przypadku wykonywania zadań złożonych, skomplikowanych, wymagających znacznego wysiłku umysłowego). Nie stwierdzono natomiast związanych z wiekiem różnic w otwartości na doświadczenia[8]. Procesy poznawcze człowieka dorosłego w wyniku doświadczeń życiowych są też na ogół bogatsze i pełniejsze, a uczenie się jest związane przede wszystkim z jego użytecznością. Ludzi starszych cechuje także zazwyczaj większa dojrzałość emocjonalna i wolicjonalna[9].

---

[3] K. Przyszczypkowski, *Dorosłość jako kategoria pedagogiczna*, [w:] *Podstawy edukacji dorosłych*, red. D. Jankowski, K. Przyszczypkowski, J. Skrzypczak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1999, s. 43.

[4] F. Urbańczyk, *Dydaktyka dorosłych*, Ossolineum, Wrocław 1973, s. 57, [za:] *Podstawy edukacji dorosłych*, red. D. Jankowski, K. Przyszczypkowski, J. Skrzypczak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1999, s.35.

[5] M. Straś-Romanowska, *Paradoksy rozwoju człowieka w drugiej połowie życia a profilaktyka starości*, [w:] *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokreacja*, red. B. Kaja, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 2000, s.44-55.

[6] K. Węgrzyn, *Jaka będzie polska starość?*, [w:] *Starzenie się a satysfakcja z życia,* red. S. Steuden, M. Marczuk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 113-121.

[7] P. Warr, *Wykonanie pracy a starzenie się siły roboczej*, [w:] *Psychologia pracy i organizacji*, red. N. Chmiel, GWP, Gdańsk 2003, s.443-444, 450-451.

[8] Tamże, s. 455-456.

[9] K. Przyszczypkowski, wyd. cyt., s. 37.

Zjawiska dotyczące starzenia się pociągają za sobą zmiany w orientacji aktywności i rozwoju człowieka. W fazie późnej dorosłości są one związane z następującymi czynnikami[10]:

- pogłębianiem sensu życia i przemianami ku pełniejszemu człowieczeństwu, osiąganiem mądrości – poszukiwaniem syntezy widzenia dziecięcego i dorosłego[11],
- zmianami zachowań dzięki uczeniu się i znajdowaniu nowych rozwiązań,
- wieloaspektowym rozwojem doświadczeń życiowych,
- nowymi zadaniami, wymuszającymi nową organizację życia.

Rozwój człowieka ukierunkowuje się na poszukiwanie sensu własnego życia i otaczającego świata, na syntezę własnych doświadczeń i dokonywanie podsumowań życiowych. Refleksja nad własnym życiem jest naturalną potrzebą każdego dojrzałego człowieka, jest jego dojrzewaniem w społeczeństwie[12] i stanowi podstawę do dalszego rozwoju. Procesom duchowym sprzyjają zmiany zachodzące w umyśle człowieka dorosłego, mogące utrzymywać się nawet do późnej starości. Polegają one na wzroście – w procesie poznania – intuicji, czucia i wglądu oraz na zwiększonej łatwości[13]: kojarzenia faktów w szerokim kontekście sytuacyjnym i historycznym (tzw. myślenie kontekstualne), przezwyciężania logicznych sprzeczności i syntetyzowania (tzw. myślenie paradoksalne lub dialektyczne) oraz interpretowania zdarzeń w kontekście różnorodnych perspektyw i punktów odniesienia (tzw. myślenie relatywistyczne). Rozwój duchowy sprzyja integracji wewnętrznej, zdrowiu i docenianiu piękna życia. Osoby starsze są też mniej zainteresowane osiągnięciami i umiejętnościami osobistymi, a bardziej celami interpersonalnymi.

Starzenie się jest procesem skomplikowanym i różnorodnym. Stawia przed człowiekiem nowe i wcale niełatwe zadania, zdominowane przez konieczność dopasowania się do starości. Zadaniami rozwojowymi w tej fazie życia są[14]: podjęcie nowych ról i zajęć związanych z przejściem na emeryturę, włączenie się do grupy rówieśników, utrzymanie zainteresowania światem, przygotowanie się do rosnących ograniczeń fizycznych, odkrywanie znaczeń i ciągłości w swojej przeszłości, interpretacja swoich sukcesów i niepowodzeń, przygotowanie się do straty osób bliskich oraz wypracowanie dojrzałej postawy wobec śmierci.

Zadania rozwojowe wynikają zarówno z przemian organizmu, jak i z wymagań określonego środowiska. Szczególnie trudne wydają się być te związane z zakończeniem aktywności zawodowej, pogorszeniem stanu zdrowia czy lękiem przed śmiercią. W różnym stopniu ludzie są w stanie im sprostać. Podjęciu z powodzeniem nowych wyzwań związanych z wiekiem sprzyjają m.in.: styl życia, otwartość na

[10] Tamże, s. 43, 46.

[11] J. Halicki, wyd. cyt., s. 161-162.

[12] W. Wnuk, *Bilans życia*, „Kurier UTW" 2009, nr 16, s. 4.

[13] M. Straś-Romanowska, *Starzenie się jako*…, s. 32.

[14] K. Przyszczypkowski , wyd. cyt., s. 45; A. Manstead, M. Hewstone, *Psychologia społeczna. Encyklopedia Blackwella*, Jacek Santorski & Co, Warszawa 2001, s. 596.

zmiany, adaptacyjny sposób radzenia sobie ze stresem[15]. Pozytywne starzenie się zależy więc w znacznej mierze od samych ludzi – od ich postaw i indywidualnego sposobu zachowania się; jest wynikiem inwestycji w poprzednie fazy życia człowieka, wyrażającej się pozytywnym stosunkiem do życia, aktywną i otwartą postawą wobec życiowych wyzwań i poszanowaniem własnego zdrowia.

Istotne staje się zastąpienie dyskryminujących stereotypów prawdziwym wizerunkiem osoby starszej: mądrej, zadowolonej z życia, otwartej, kreatywnej i pogodnej, oraz właściwym obrazem starości, opartym na rzetelnej wiedzy, dotyczącej tego okresu życia. Człowiek może bowiem rozwijać się i uczyć przez całe życie, chociaż z wiekiem musi włożyć w ten proces więcej wysiłku. To, czego może mu brakować, to wiary, że autorozwój jest osiągalny, oraz możliwości skorzystania ze wsparcia zewnętrznego w postaci na przykład różnych, odpowiednich do wieku form kształcenia się czy rozwijania własnych zainteresowań i umiejętności.

Naprzeciw potrzebom rozwojowym osób starszych wychodzi ruch uniwersytetów trzeciego wieku[16]. Narodził się on we Francji na początku lat 70. XX wieku i ukierunkował działalność na różne formy aktywności fizycznej, umysłowej i kulturalnej. Poprzez zdobywanie różnorodnej wiedzy i kształtowanie odpowiednich umiejętności oraz nawiązywanie kontaktów międzyludzkich słuchacze UTW mają możliwość zachowania sprawności intelektualnej i psychofizycznej oraz stworzenia sobie warunków godnego życia. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie form i metod oraz efektów działania uniwersytetów trzeciego wieku jako instytucji kształcenia ustawicznego w kontekście aktywnego starzenia się człowieka. Jako studium przypadku posłużył Uniwersytet Trzeciego Wieku w Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu.

2. Uniwersytety trzeciego wieku jako instytucje kształcenia ustawicznego osób starszych

Uniwersytety trzeciego wieku umożliwiają włączenie osób starszych do systemu kształcenia ustawicznego, proponując edukację nieformalną, nie uwieńczoną wprawdzie certyfikatami wiedzy i umiejętności, ale za to bogatszą pod względem formy i treści[17]. Uwzględniając rangę kształcenia ogólnego oraz konieczność dostosowania treści i metod kształcenia do zmian kulturowych, edukacja ta ułatwia poszczególnym osobom własny rozwój, skutecznie przeciwdziała wykluczeniu i marginalizacji grup społecznych, przygotowuje do aktywnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu

[15] G. Vaillant, *Pozytywne starzenie się*, [w:] *Psychologia pozytywna w praktyce*, red. P. Linley, J. Stephen, PWN, Warszawa 2007, s. 351-361.

[16] T. Aleksander, *Andragogika*, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom – Kraków 2009, s. 292.

[17] Z. Szarota, *Edukacja dorosłych w Polsce – wyzwania i możliwości*, „Edukacja Dorosłych" 2003, nr 4, s. 19.

społecznym, kulturalnym, lokalnym, krajowym czy globalnym oraz do reagowania na zmiany związane z rozwojem nauki i techniki[18]. Przyczyną rozwoju UTW na świecie jest nie tylko wzrost wielkości populacji ludzi starszych, ale także jej cechy socjologiczne. Trzeci wiek jest bowiem okresem, który umożliwia ludziom dalsze aktywne życie w sferze pozazawodowej i pozarodzinnej. Dzieje się tak zwłaszcza, gdy aktywność zawodowa kończy się stosunkowo wcześnie, a wzory życia rodzinnego (faza tzw. pustego gniazda) generują większą ilość czasu wolnego.

Od początku funkcjonowania tych instytucji wyodrębniły się dwa podstawowe modele: francuski i brytyjski[19]. Cechą modelu francuskiego jest wysoki poziom działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej oraz zróżnicowanie form organizacyjnych, od pełnej integracji z wyższą uczelnią poprzez ścisłą współpracę do niezależności. Działalność uniwersytetów jest finansowana z opłat słuchaczy, ze środków samorządowych oraz przez sponsorów. Natomiast model brytyjski, nazwany też modelem Cambridge, został oparty na samopomocy i pomocy wzajemnej słuchaczy UTW. Jako podstawowe cechy tego modelu należy wymienić: brak wsparcia ze strony uczelni i samopomoc jako główną metodę kształcenia oraz brak podziału na studentów i wykładowców, gdyż słuchacze sami organizują zajęcia, wykorzystując własną wiedzę i doświadczenie[20]. Brytyjczycy określają ten model „intelektualną demokracją", w założeniu zachęcającą do działania poprzez wolontariat. Program kształcenia w UTW może być zatem tak szeroki, jak na to pozwalają jego ludzkie i finansowe zasoby. Praktyka różnych krajów nawiązuje często do dwu podstawowych modeli, ale spotyka się też odmienne rozwiązania organizacyjne i programowe ustawicznego kształcenia osób starszych[21].

W Polsce pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku utworzony został w Warszawie z inicjatywy profesor Haliny Szwarc już w 1975 roku, czyli trzy lata po otwarciu przez profesora Pierre'a Vellasa pierwszego UTW we Francji (w Tuluzie). Kolejne uniwersytety powstawały najpierw w dużych miastach.

W 1976 roku utworzony został UTW we Wrocławiu, rok później w Opolu, w kolejnym roku w Szczecinie, a w 1979 w Łodzi, Poznaniu i w Gdańsku. W kolejnej dekadzie, czyli w latach 80. XX wieku, powstawały uniwersytety zarówno w dużych, jak i w średnich miastach: Krakowie, Katowicach, Rzeszowie, Lublinie, Kielcach, Warszawie (drugi) i Toruniu. Wspólną cechą inicjatyw organizacyjnych w pierwszych dwu analizowanych dekadach było ich umiejscowienie w instytucjach szczebla wojewódzkiego (wojewódzkiego zespołu lub ośrodka pomocy społecznej, wojewódzkiego szpitala zespolonego, wojewódzkiej rady związków zawodowych

---

[18] B. Ziębińska, *Uniwersytety trzeciego wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, praca doktorska (maszynopis), Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Katowice 2007, s. 147.

[19] J. Halicki, *Informator Sekcji UTW przy PTG*, 1999/2000, Warszawa 2001, s. 4-5, za: B. Ziębińska, wyd. cyt., s. 160.

[20] We francuskich UTW naucza głównie kadra akademicka, a w brytyjskich seniorzy są jednocześnie nauczycielami i uczniami.

[21] Więcej na ten temat B. Ziębińska, wyd. cyt., s. 164-176.

itp.)[22]. Natomiast uniwersytety dynamicznie powstające w dwu kolejnych dekadach (po 1989 roku) stanowiły już efekt oddolnej inicjatywy społecznej obywateli, realizowanej z udziałem władz lokalnych, dzięki czemu znalazły dla siebie przyjazne miejsce w wielu miastach średnich, a nawet małych (głównie powiatowych). Zróżnicowały się też formy organizacyjne i koncepcje kształcenia seniorów. Najczęściej instytucje te są stowarzyszeniami, ale zwłaszcza w stolicach województw stanowią one wewnętrzne jednostki uczelni, a w mniejszych miastach należą do struktur domów kultury i bibliotek. W wielu polskich UTW, zwłaszcza z długim stażem i umiejscowionych w uczelni, realizuje się francuski model kształcenia osób starszych. W pozostałych instytucjach jest on jednak w dużym stopniu uzupełniany elementami modelu brytyjskiego, opartego na samopomocy słuchaczy[23]. W strukturze organizacyjnej uniwersytetów oprócz kierownictwa ważną rolę odgrywa samorząd słuchaczy, który z reguły staje się głównym organizatorem życia wewnętrznego i kontaktów środowiskowych członków tej społeczności akademickiej. Różnorodne formy działalności UTW są realizowane we współpracy oraz przy wsparciu merytorycznym, organizacyjnym i finansowym[24] wielu lokalnych sił społecznych, gospodarczych i samorządowych: instytucji edukacyjnych, w tym szkół wyższych, administracji samorządowej, organizacji gospodarczych, ośrodków pomocy społecznej, bibliotek, domów i ośrodków kultury, muzeów i teatrów, opery i filharmonii, organizacji artystycznych i sportowych, towarzystw naukowych, organizacji kościelnych i związków wyznaniowych oraz związków emerytów i rencistów. Pozytywną cechą uniwersytetów jest udzielanie wzajemnego wsparcia organizacyjnego i programowego przez starsze placówki na rzecz nowo powstających.

3. Aktywność słuchaczy UTW w Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu

Celem badań podjętych wśród słuchaczy UTW w Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu (w oddziale w Bolesławcu oraz w oddziale we Wrocławiu[25]) była identyfikacja sylwetki[26] oraz profilu aktywności słuchaczy w aspekcie dobrego starzenia się. Jako narzędzie badawcze zastosowano kwestionariusz ankiety, składający się

---

[22] B. Ziębińska, wyd. cyt., s. 179-186.

[23] Tamże, s. 319.

[24] Podstawowym źródłem finansowania działalności UTW są opłaty słuchaczy. Wiele uniwersytetów nieodpłatnie korzysta z bazy materialnej różnych instytucji, m.in. edukacyjnych. Stowarzyszenia jako jednostki posiadające osobowość prawną mają większe możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, np. z MPiSS.

[25] Oddział bolesławiecki UTW rozpoczął działalność w roku akad. 2007/2008, a wrocławski w następnym.

[26] Por. Z. Hasińska, I. Janiak-Rejno, E. Tracz, *Sylwetka słuchacza uniwersytetu trzeciego wieku na przykładzie średniego i dużego miasta*, [w:] *Uniwersytety trzeciego wieku – przeciw wykluczeniu, dla społeczeństwa wiedzy*, red. J. Gulanowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012, s. 16-44.

z 33 pytań; wypełniło go 138 osób (ok. 38% wszystkich słuchaczy UTW). Respondenci mogli wypowiedzieć się na temat podejmowanych działań, własnych osiągnięć życiowych i planów na przyszłość. Słuchaczom zadano także pytania ogólnie dotyczące postrzegania siebie, swoich cech, postaw i zachowań, a także hierarchii wartości przejawianej w różnych fazach życia (w okresie pracy zawodowej, po przejściu na emeryturę i podczas uczestnictwa w UTW). Respondenci mieli również możliwość przedstawić korzyści uzyskane w związku z uczestnictwem w UTW oraz zasugerować własne propozycje doskonalenia oferty UTW.

Słuchacze UTW w Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu stanowią zróżnicowaną zbiorowość pod względem rodzaju (kierunku) wykształcenia i zainteresowań pozazawodowych. Są dobrze wykształceni – około 56% posiada wykształcenie wyższe, a ponad 40% średnie. Znacznie lepiej są wykształcone osoby w oddziale wrocławskim. Słuchacze najczęściej reprezentują zawody ekonomiczne (ok. 36%), rzadziej techniczne (ok. 21%) i pedagogiczne (ok. 22%), a najrzadziej humanistyczne, medyczne i inne. W porównaniu z przeciętną strukturą zatrudnienia w gospodarce narodowej i ze strukturą całej populacji słuchaczy UTW respondenci znacznie częściej w okresie pracy zawodowej zajmowali stanowiska kierownicze (55%). W strukturze demograficznej badanych słuchaczy według płci, podobnie jak w innych uniwersytetach trzeciego wieku[27], dominują kobiety (ponad 85%)[28]. W przypadku struktury według wieku najwięcej jest słuchaczy, którzy nie przekroczyli 65. roku życia (około 49,5%), a najmniej w wieku ponad 75 lat (około 10%). Słuchacze UTW w oddziale bolesławieckim są jednak znacznie młodsi niż w oddziale wrocławskim. Zdecydowana większość respondentów w Bolesławcu (92%) nie przekroczyła 70. roku życia, natomiast we Wrocławiu takich osób było tylko 52,6%.

Analizując liczbę słuchaczy i ich stan rodzinny, można zauważyć dominację małych gospodarstw (jedno- i dwuosobowych). Należy do nich niemal 83% respondentów. Około 54% badanych osób jako członka rodziny wymienia małżonka, a 64% – dzieci, ale niemal 30% wskazuje na samotność – brak członków najbliższej rodziny. Należy dodać, że w Bolesławcu bogatszy jest stan rodzinny słuchaczy i większe gospodarstwa domowe, a we Wrocławiu jest więcej osób samotnych. Większość respondentów ocenia swój status materialny jako średni (około 82%), ale 14,5% jako niski.

Słuchacze są osobami aktywnymi, o czym może świadczyć już sam fakt uczestnictwa w UTW. Przejawiają różne formy aktywności umysłowej, fizycznej (tab. 1) i społecznej, które często przenikają się wzajemnie. Szczególne znaczenie ma dla nich obecnie (jak i miało w okresie pracy zawodowej) uprawianie sportu oraz kultywowanie różnorodnych zainteresowań i hobby. Działania te charakteryzują się różnym stopniem regularności, na co mają wpływ m.in. uwarunkowania zdrowotne, rodzinne, finansowe czy motywacyjne słuchaczy. Można zauważyć jednak zwiększenie zakresu i regularności niektórych form aktywności w okresie emerytury i uczestnictwa w UTW. W przypadku aktywności fizycznej dotyczy to szczególnie

[27] B. Ziębińska, wyd. cyt., s. 320.

[28] W całej populacji jest większa przewaga kobiet (około 90,5%).

Tabela 1. Różne formy aktywności fizycznej i umysłowej słuchaczy UTW

Rodzaj aktywności	Uprawiana regularnie	Uprawiana czasami
Aktywność fizyczna		
Gimnastyka	68,8	23,1
Spacery	45,8	45,2
Ogrodnictwo	43,4	11,5
Pływanie	27,4	22,9
Siłownia	23,5	8,9
Nordic walking	20,8	34,2
Turystyka	18,7	68,9
Jazda na rowerze	11,4	33,6
Taniec	5,2	58,7
Narciarstwo	4,6	5,5
Tai chi	5,2	2,8
Aktywność umysłowa		
Czytanie książek	56,6	38,2
Oglądanie TV	61,4	34,9
Słuchanie radia	48,7	40,4
Gotowanie	68,1	18,9
Komputer	53,7	31,6
Kino	11,2	75,3
Teatr	8,9	77,5
Filharmonia	10,2	49,1
Robótki ręczne	8,7	33,1
Malarstwo	7,9	7,7
Majsterkowanie	2,3	12,3
Brydż	7,2	5,9
Szachy	0,7	8,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania słuchaczy UTW w Bolesławcu i we Wrocławiu.

powszechnie uprawianej gimnastyki i spacerów. Największe zmiany aktywności sportowej (choć o mniejszym zakresie i regularności niż poprzednio wymienione) można zauważyć jednak w przypadku *nordic walking* i siłowni. Obydwie formy i gimnastyka występują w ofercie programowej UTW. Niewielki spadek aktywności w porównaniu z okresem pracy zawodowej można zauważyć natomiast w przypadku turystyki (o około 3 punkty procentowe) i ogrodnictwa (spadek o około 3 punkty procentowe, ale wzrost regularności) i znaczący w stosunku do tańca (o około 13,5 punktów procentowych). Najmniejszym zakresem i regularnością charaktery-

zują się takie formy sportów, jak narciarstwo i *tai chi* oraz – wymieniały je pojedyncze osoby – piłka ręczna, bieganie, tenis i żeglowanie. Podsumowując, można zauważyć, że zaangażowanie w aktywność fizyczną wzrastało od zakończenia pracy zawodowej i jest największe w okresie UTW.

Aktywność umysłowa słuchaczy przejawia się m.in. poprzez realizację własnych zainteresowań i hobby, uczestnictwo w życiu kulturalnym, własną twórczość, pogłębianie wiedzy z różnych dziedzin (indywidualnie lub w ramach UTW), zdobywanie umiejętności korzystania z nowoczesnych technologii informatycznych oraz naukę języków obcych. Do aktywności powszechnych i najbardziej regularnie uprawianych przez seniorów należy zaliczyć czytanie książek, oglądanie TV i słuchanie radia oraz gotowanie. Można przy tym zauważyć niezmienność tych zainteresowań oraz wzrost regularności ich praktykowania w porównaniu z okresem pracy zawodowej. Zwiększyła się także ogólna liczba osób zainteresowanych technologią informatyczną (z 44,5% w okresie pracy zawodowej do 85,3% w UTW) i regularność jej stosowania (tab. 1). Bezpośrednią przyczyną tych korzystnych zmian było zorganizowanie dla słuchaczy zajęć z podstaw obsługi komputera w ramach oferty programowej UTW.

Seniorzy powszechnie, lecz nieregularnie uczestniczą w życiu kulturalnym (teatr, kino, opera, filharmonia)[29]. Aktywność słuchaczy w wymienionych dziedzinach nie wykazuje istotnych zmian w stosunku do okresu pracy zawodowej. Słuchacze są średnio zainteresowani robótkami ręcznymi (około 40% słuchaczy). Natomiast obecnie częściej i regularniej w porównaniu z okresem aktywności zawodowej rozwijają swoje zainteresowanie malarstwem. Takie możliwości stwarza im bowiem oferta programowa UTW.

Trzecią formą aktywności respondentów jest aktywność społeczna (realizowanie jej deklaruje około 33% słuchaczy), częściej podejmowana i bogatsza w okresie pracy zawodowej niż po jej zakończeniu. Działalność ta w dużym stopniu była związana wówczas ze środowiskiem zawodowym i rodzajem wykonywanej pracy (zajmowanym stanowiskiem), a po jej zakończeniu z otoczeniem społecznym. W okresie aktywności zawodowej seniorzy angażowali się głównie w działania na rzecz dzieci i młodzieży (nauczyciele) oraz w różnych stowarzyszeniach, a w mniejszym stopniu w organizację turystyki, pracę społeczną w związkach zawodowych czy w sądownictwie. Po zakończeniu pracy zawodowej nastąpiło ograniczenie różnorodności form oraz przeorientowanie działalności społecznej z grupy dzieci i młodzieży na rzecz osób starszych i chorych oraz na rzecz stowarzyszeń. Uczestnictwo w UTW zaowocowało z kolei działalnością społeczną w strukturach Samorządu Słuchaczy i w sekcjach zainteresowań.

[29] Wydaje się, że przyczyną nieregularności może być odległość od instytucji kultury (w przypadku Bolesławca) oraz stosunkowo wysokie koszty biletów, chociaż UTW we Wrocławiu pozyskuje dość często bilety w cenie promocyjnej.

Ogólnie wysokiej aktywności życiowej słuchaczy UTW sprzyjają przejawiane przez nich postawy, orientacja motywacji i reprezentowane wartości. Wśród seniorów dominuje motywacja dodatnia (około 66% słuchaczy) i ukierunkowanie na realizację celów oraz posiadanie marzeń i planów na przyszłość (77,5%). Ponad 90% słuchaczy jest ciekawych świata i ludzi oraz lubi się uczyć. Seniorzy deklarują też niezależność w myśleniu (ponad 89%), poczucie własnej wartości (ponad 89%) oraz umiejętność radzenia sobie w trudnych i nowych sytuacjach (około 85%). Odczuwają satysfakcję z własnego życia (niemal 83%), na którą niewątpliwie wpływa satysfakcja z własnej rodziny (ponad 76% odpowiedzi) oraz poczucie szczęścia i ciekawego życia (około 70% odpowiedzi). Zadowolenie z własnego życia i poczucie własnej wartości wpływają z kolei na wiarę w powodzenie planowanych i realizowanych działań, sprzyjają więc motywacji do podejmowania różnych rodzajów aktywności.

Wyniki sondażu pokazały, że dla respondentów ważne są wartości, z którymi powszechnie kojarzy się pojęcie „porządnego człowieka" (uczciwość, samodzielność, solidność, pracowitość, zorganizowanie, wrażliwość i delikatność), a także takie jak: przyjaźń, szczerość, mądrość, wiedza, rodzina, honor, wierność, zdrowie i bezpieczeństwo materialne. Dość wysoko uplasowały się także wartości patriotyczne oraz pieniądze. Ważność religii/wiary deklaruje obecnie jedynie około 56% respondentów (podobnie jak w okresie pracy zawodowej). Znaczenie elementów systemu wartości nie uległo większym zmianom w całym okresie życia respondentów. W okresie emerytury i UTW wzrosła jedynie waga zdrowia (z 79,7% do 97,1% wskazań). Z samooceny stanu zdrowia wynika, że za dobry swój stan zdrowia uznaje 56,3% osób, za niezbyt dobry – 38,7%, a za bardzo dobry – jedynie 3%. Ważność dobrej kondycji zdrowotnej motywuje więc do podejmowania różnych działań na rzecz jej utrzymania, a oferta UTW przyczynia się do ich realizacji.

Słuchacze czują się osobami spełnionym w życiu osobistym i zawodowym. Istotnym przejawem ich dużej aktywności i otwartości jest także zgłaszana przez większość seniorów orientacja na przyszłość. Plany życiowe posiada ponad dwie trzecie respondentów. Dotyczą one najczęściej zdrowia oraz sprawności fizycznej i umysłowej, stylu życia (stabilizacja i wewnętrzny spokój, ciekawe życia), rozwoju wiedzy i umiejętności (nauka obsługi komputera i języka obcego, kształcenie ustawiczne w UTW, malarstwo), chęci praktycznego wykorzystywania umiejętności nabytych w UTW oraz rozwoju kontaktów międzyludzkich. Słuchacze UTW są więc osobami chcącymi aktywnie kształtować kolejną fazę swojego życia, utrzymać lub poprawić własną kondycję fizyczną i umysłową oraz realizować swoje potrzeby poznawcze, społeczne i duchowe.

4. Zakończenie

Uniwersytety trzeciego wieku jako instytucje kształcenia ustawicznego zyskują coraz większą popularność wśród osób starszych. Do przyczyn tego zainteresowania należy zaliczyć zmiany demograficzne, społeczne i kulturowe: wzrost wielko-

ści populacji osób starszych i średniej długości życia, poprawę stanu zdrowia oraz wzrost poziomu wykształcenia i aspiracji seniorów, a także zmiany modelu rodziny (z wielopokoleniowej w kierunku nuklearnej). Uniwersytety proponują seniorom różne formy aktywności fizycznej, umysłowej i społecznej. Poprzez zdobywanie wiedzy z różnych dziedzin nauki i techniki, kształtowanie przydatnych umiejętności (posługiwania się językami obcymi i technologią informatyczną), zajęcia ruchowe, rozwijanie zainteresowań i nawiązywanie kontaktów międzyludzkich seniorzy mają tutaj duże możliwości wszechstronnego rozwoju. Jednocześnie sylwetkę słuchacza UTW charakteryzuje wiele pozytywnych cech systemu wartości oraz postaw i zachowań sprzyjających aktywnemu starzeniu się. Zwłaszcza bogate i różnorodne zainteresowania pozazawodowe słuchaczy tworzą w tym procesie specyficzną wartość dodaną. Zważywszy na wiodącą rolę instytucji, które realizują francuski model kształcenia osób starszych i są umiejscowione w strukturach szkół wyższych, należałoby włączyć edukację ustawiczną seniorów do zadań statutowych uczelni. Takie poszerzenie kręgu społeczności akademickiej stanowiłoby pewną rekompensatę znacznego ubytku studentów, spodziewanego w niedalekiej przyszłości w związku z niżem demograficznym.

Literatura

Aleksander T., *Andragogika*, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom – Kraków 2009.

Halicki J., *Starość: między socjalizacją a samoświadomością*, [w:] *Uniwersalne problemy andragogiki i gerontologii*, red. E. Dubas, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.

Halicki J., *Informator Sekcji UTW przy PTG*, 1999/2000, Warszawa 2001.

Hasińska Z., Janiak-Rejno I., Tracz E., *Sylwetka słuchacza uniwersytetu trzeciego wieku na przykładzie średniego i dużego miasta*, [w:] *Uniwersytety trzeciego wieku – przeciw wykluczeniu, dla społeczeństwa wiedzy*, red. J. Gulanowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.

Manstead A., Hewstone M., *Psychologia społeczna. Encyklopedia Blackwella*, Jacek Santorski & Co, Warszawa 2001.

Przyszczypkowski K., *Dorosłość jako kategoria pedagogiczna*, [w:] *Podstawy edukacji dorosłych*, red. D. Jankowski, K. Przyszczypkowski, J. Skrzypczak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1999.

Straś-Romanowska M., *Paradoksy rozwoju człowieka w drugiej połowie życia a profilaktyka starości*, [w:] *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokreacja*, red. B. Kaja, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 2000.

Straś-Romanowska M., *Starzenie się jako kontekst rozwoju duchowego człowieka*, [w:] *Ludzie starsi w trzecim tysiącleciu. Szanse – nadzieje – potrzeby*, red. W. Wnuk, Uniwersytet Trzeciego Wieku w Uniwersytecie Wrocławskim, Wrocław 2002.

Szarota Z., *Edukacja dorosłych w Polsce – wyzwania i możliwości*, „Edukacja Dorosłych" 2003, nr 4.

Urbańczyk F., *Dydaktyka dorosłych*, Ossolineum, Wrocław 1973.

Vaillant G., *Pozytywne starzenie się*, [w:] *Psychologia pozytywna w praktyce*, red. P. Linley, J. Stephen, PWN, Warszawa 2007.

Warr P., *Wykonanie pracy a starzenie się siły roboczej*, [w:] *Psychologia pracy i organizacji*, red. N. Chmiel, GWP, Gdańsk 2003.

Węgrzyn K., *Jaka będzie polska starość?*, [w:] *Starzenie się a satysfakcja z życia*, red. S. Steuden, M. Marczuk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Wnuk W. *Bilans życia*, „Kurier UTW" 2009, nr 16.

Ziębińska B., *Uniwersytety trzeciego wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, praca doktorska (maszynopis), Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Katowice 2007.

UNIVERSITIES OF THE THIRD AGE AND THEIR ROLE IN THE ACTIVE AGING PROCESS

Summary: This paper presents results of studies on lifelong learning of elderly people within the framework of the University of the Third Age. The main objective of the study was to evaluate the forms and methods employed, as well as the effects of such institutions of lifelong education in the context of the aging process. The research took the form of a case study of the University of the Third Age affiliated with Wrocław University of Economics. The institution under study offers a wide range of physical, mental and social activities for the elderly. Knowledge from assorted disciplines, practice of various skills and physical activities, pursuit of individual interests and social development allow the elderly to fully utilize their potential for lifelong growth. At the same time, an average participant of lifelong learning displays a wide range of positive attitudes, personal traits and behaviours supplementing and enhancing the process of active aging.

Keywords: active aging, lifelong learning of elderly, University of the Third Age.